

NAGY-ROMÁNIA MÉRLEGE

1918 KARÁCSONY ESTÉJÉN foglalta el Kolozsvárt a román hadsereg. Huszonkét év múlva, 1940 szeptember n-én, mikor e sorokat írjuk, vonul be a magyar honvédség Erdély fővárosába. Vége a román uralomnak; vége van, mert hazug és hamis alapon épült, erőszak és elnyomás volt fenntartója.

A dákoromán kontinuitás nem valóság s háromszázalékos népi többség nem szolgálhat egy — mint a román alkotmány hívja — «egységes, nemzeti állam» alapjául, különösen nem akkor, ha a részek nem óhajtanak az egységbe olvadni. Ellenkezett a fejlődés ritmusával, hogy egy ország, mely a békekötések alkalmával még alig negyven éve idegen fennhatóságtól függő, harmadrendű, fejlődése kezdetén álló balkáni állam volt, politikailag és erkölcsileg igazolni tudná, hogy két nagyhatalom és egy harmadik állam, barát és ellenség testéből leszakítva értékes történelmi területeket, népének és földjének háromszorosára gyarapodjék s a nagyhatalmat játszva, sorozza magát az európai évszázados államok közösségébe.

Ezek az ingatag alapokon létrejött „nagy” Romániában a románság nem tudta legyőzni önmagát. Ha igaz, hogy el volt nyomva a múltban,

most nem tudott megbocsátó lenni; ha sérelem érte az eltelt évszázadokban, bosszúállóvá lett érte; ha nyelvével kellett, hogy védelmezze, most némává tette a magyart s ha megfenyítették fészkelődéséért a múltban, börtönbe küldte fegyelmezőjét a jelenben.

A román uralomnak nem volt erkölcsi begyökerezése a múltba s kivirágzása a jelenben. Vissza kellett, hogy fejlődjék azokba a keretekbe, melyek megfelelnek történeti, erkölcsi és politikai feltételeinek.

A magyar-román kérdés sok századon keresztül jutott Trianonig, a magyar Erdély elvesztéséhez.

A románságnak a tizenkettedik században kezdődő beszivárgása után 1848-ig, a román nép kérdése szociális probléma volt: az oláh paraszt a magyar jobbággal együtt harcolt a földesúri elnyomás ellen, a Hórák vérengzésének utolsó fellépésében. A jobbágyság szociális problémája mellett a tizennyolcadik század kezdetén, az egyházi unió nyomában feltámadt a magyar-román viszony közjogi, jogegyenlőség! problémája, az erdélyi „populus“ keretéből kizárt oláh népek az egyesült nemzetek, a magyar, székely és szász nemzetek uniójába való beengedésének kérdése.

A tizenkilencedik század folyamán az alkotmányi jogi kérdés átalakult, közjogi oldala megoldást nyert az 1848-iki jogegyenlőségben, közigazgatási és kulturális része a század uralkodó eszméjének megfelelő „nemzetiségi“ kérdéssé lett, melyet könnyen megoldhatott volna az 1868:XLIV. törvény, ha a nemzetiségi kérdéssel párhuzamosan fel nem támad az irredentizmus: a románok népi egységének gondolata.

Az irredentizmus nagyjában a magyarországi román-lakta területekre, Erdélyre szorítkozott. Abban az irredentizmusban, mely a regátban lábrakapott, Bukovina és Beszarábia alig szerepelt. A kézzelfogható, céltudatos irredentizmust Erdély termelte ki s mint pozitívumra a dákoromán kontinuitás elméletére és az erdélyi románság számbeli többségére támaszkodott. S hiába mutatta ki a történettudomány, magyar és külföldi is, hogy ez az elmélet nem pozitívum, hogy nem igaz, kontinuitás nincs: Erdélyben az oláh nem Traján császár katonáinak utóda, hanem tizenkettedik század óta bevándorolt balkáni pásztor és bojárától, fanarióta fejedelemtől kiszípolozott menekülő román jobbágy leszármazottja: a hazugság élt és egyidőre győzött. Mese és legenda, ha bebizonyítottál! valótlan is, hatalmas erejű. Königinhofi kéziratnak, Sinkai történetének éppen annyi, ha nem több volt a hatása cseh és oláh történetben, mintha nem valótlanságok, mintha nem történeti hazugságok lettek volna s hatásában a kontinuitás elmélete versenyzett a másik irredenta érveléssel, a nemzetiségi arányszámmal.

Pedig az oláhok erdélyi arányára épp olyan kevésbé lehetett irredentizmust építeni, mint dákoromán kontinuitást.

Lehetetlen különösen akkor, mikor az uralkodó néppé feltörő fajta, a román és állama, a regát, mindenütt, minden vonatkozásában, állami és társadalmi szervezetében, kultúrájában és vallási érzésében, alantasabb fokon állt, mint Erdély népe, magyar és román egyformán, múltjában és jelenében egyaránt.

A román irredentizmus egy állam uralma felé hajtotta Erdélyt, mely török fennhatóság alatt mint kettészakított két kis fejedelemség létezett 1859-ig, mely 1866-ban kapta a „Románia“ nevet az egyesülés után s lett független állam és királyság 1880-ban, tehát mindössze negyvenéves állami létre tekinthetett vissza az első világháború kitörésekor.

Egy ország, ahol az olasz Ramiro Ortiz szerint a középkor a tizenkilencedik század kezdetén szűnt meg, de ahol Vintila Brătianu, a volt miniszterelnök szerint az újkor csak a század hatvanas éveiben kezdődött. Sőt Lapedatu, kolozsvári egyetemi tanár azt írta, hogy „a román egység és politikai öntudat csak a huszadik században lett valóság“. Egy nép, melynek — mint Iorga panasolta a képviselőházban — „oly kevés tradíciója van, hogy egyről sem szabad megfélekednie“. Egy állam, mely először a tizen-

kilencedik század harmincas éveiben kap idegen, csodálatosképpen orosz kézből valamilyen alkotmányt s maga csak 1866-ban ér el a politikai érettségnek arra a fokára, hogy egy papíralkotmányt szerkesszen olyan nép számára, melyhez liberális elvek helyett inkább illik elnyomás és paraszt-lázadás, aminthogy mikor Európában már századok óta megszűntek a jobbágy-lázadások, Romániában 1907-ben tör ki véres felkelés.

Egy könyv, melynek címe „Anale politice“, politikai annálisok, a régensség 1927—28. évi korszakáról szól, mikor Ferdinánd király halála után a most elkergetett, akkor először trónfosztott Carol helyett kiskorú fia nevében régensség kormányzott, melynek egy királyi herceg, az ország orthodox pátriárkhája és a legfelső semmitűsзék elnöke voltak tagjai. Voltak, akik azt hitték, hogy ilyen kormányzat alatt erény és erkölcs és tisztaság virágzik ki Romániában. Az annalesek egyebet írtak.

Mindenki, aki „bizalommal volt a románság jövője iránt“, azt várta volt, hogy a világháború után a romokból egy szilárd alapra épített ország fog kiemelkedni; de kiderült, hogy a nép életét és erőforrásait jobban eltékoztatták, mint valaha a múltban, „politikai és erkölcsi megújodásnak semmi nyoma“ s most az összes bűnökért felelni kell. Beszéltek a kultúra megújulásáról: „szappanbuborék“ „bășică de săpun“ volt az egész; beszéltek „kulturális propagandáról“, melyről — mondta az erdélyi Astra elnöke — azt állították, hogy milliókat emésztett fel: „üres szó“, „vorba goală“. Két dolgot hangoztattak folyton: kultúra és kenyér. Ami a kultúrát illeti, semmi kétség, „hogy a háború óta eltelt évek népünk legrémítőbb lefokozását jelentik, amit a sokkal mívejebb nemzeti kisebbségek csak kinevetnek“. S ha legalább a mindennapi kenyér kérdésében az igaz útra léptünk volna — írja az annales. De az előrelátás hiánya ezen a téren is egészen fantasztikus volt. Az agrárreform a könyv szerint a jelenkori Európa legborzalmasabb tévedése.

De a román nép életének legsötétebb foltja — írják ezt is az annalesek — az utolsó évszázadban a román nép politikai és társadalmi alsóbbrendűsége: a közigazgatási korrupció, a tisztviselők folytonos változása a politika irányai szerint, zsarolásból szerzett vagyonuk, csalások.

S ezt a valódi Romániát ismerik külföldön is.

Mikor 1917. áprilisában egy román delegáció, a hírhedt lacfalust pópa, Lucaciu László, Mofa Ioan és Stoica Vasile kiment az Egyesült Államokba, hogy propagandát csináljon az ország érdekében, megdöbbenve tapasztalták, hogy ott nagyon rossz véleménnyel vannak Romániáról. Mint „valami vad, balkáni törzsekről“ beszéltek a románokról. 1928-ban Iorga mondta a képviselőház szónoki emelvényéről: „A közvélemény külföldön nagyon rosszat tart felőlünk; nem hisznek életképességünkben; Románia egyike a legelsőknek azok között a beteg országok között, melyet a széttagolás veszedelme fenyeget... Megyünk a sötétben, tapogatózunk, de nem látjuk az egyenes vonalat, ez a generáció elvesztette a csatát.“

S az annales idézi Apponyi Albertnek egy kijelentését a genfi teljes ülés előtt: „Nous attendons, parce que nous espérons.“ Hogy Apponyi mit vár és mit remél, tette hozzá az annales, azt nagyon jól tudjuk.

Ez az az állam, melybe az erdélyi magyarok kerültek. Még 1912 decemberében írta volt az „Adevărul“: „Nincs a román királyság úgy megszervezve, hogy olyan civilizált országokat, mint Erdély és Bukovina, magába olvaszthasson; az odavaló románok sem volnának képesek hat hétig sem elviselni a román közigazgatást.“

MAGYARORSZÁGOT a párizsi békekonferencia állítólag azért törte darabokra, hogy romjain egységes nemzeti államokat szervezzen, melyekben a nemzetiségi küzdelmek nem veszélyeztetik többé Európa békéjét. Abból a jegyzékből, melyet a kisebbségi szerződés aláírása alkalmával Clemenceau a lengyel köztársaság elnökéhez intézett, látszik, hogy a tiszta nemzeti államok szervezésének lehetetlenségével a konferencia is tisztában volt, de a nemzetiségek — most már nemzeti kisebbségek — jogtalan bánásmódját és elnyomását elkerülhetőnek gondolta a kisebbségek védelmének nemzetközi garancia alá helyezett népszövetségi védelem útján. „Az átszatolt területe-

ken“ — írta a jegyzék — „elkerülhetetlenül lesznek népcsoportok, melyek más nyelven beszélnek és más fajhoz tartoznak, mint annak a területnek a népessége, melyhez csatoltattak és szerencsétlenségre e fajokat hosszú évek keserű ellenségességei választották el egymástól. Meggyőződésünk, hogy e népek könnyebben beleszoknak új helyzetükbe, ha tudják, hogy hatásos védelemben részesülnek és garanciák biztosítják a jogtalan bánásmód és elnyomás minden veszélyével szemben: már e garanciák létének tudata meg fogja könnyíteni a mindenki által annyira óhajtott kiengesztelődést.“

Lengyelország és a monarchia utódállamai, Csehszlovákia és Jugoszlávia minden nehézség nélkül elfogadta és aláírta a kisebbségi szerződést. A román békedelegáció vezetője, Bratianu, az akkori miniszterelnök azonban minden ürügyet felhasznált, hogy meneküljön a kisebbségvédelmi kötelezettség alól: hogy a népszövetség ellenőrzése sérti az állam szuverénitását; hogy csak akkor fogadhatja el, ha általános, ha kötelezi a népszövetség minden tagállamát s végül azt hazudta, hogy a kisebbségek jogát már biztosította Románia és hivatkozott a gyulafehérvári határozatokra, melyek egy forradalmi gyülekezet kijelentései voltak s melyeknek csupán első szakasza, amely kimondja az uniót, került a román törvénytárba.

A kisebbségi szerződés aláírása, a kisebbségek védelmének kötelezettsége alól azonban Románia nem menekülhetett. A kisebbségi jogvédelem ellenértéke volt annak, hogy — mint a szerződés bevezetése mondja — „a román királyság nagy területi gyarapodáshoz jutott“. Hogy egyedül Magyarországtól 102.000 négyzet kilométer területet annektálhasson, annak az volta feltétele, hogy az ezzel a területtel együtt átszatolt több mint két millió kisebbség védelmére kötelezi magát a szerződésben megállapított formák mellett.

A román államférfiak az első pillanatban tisztában voltak azzal, hogy ezt a kötelezettséget nem fogják teljesíten.

Az 1923-i, az új államra szabott alkotmány első szakasza kimondta, hogy a román királyság „egységes és oszthatatlan nemzeti állam“. Ha egyszer erre az alapra helyezkedtek, akkor ennek természetes volt az a következménye, melyet Vintila Bratianu, a későbbi miniszterelnök fejtett ki egy az új alkotmányt ismertető munkában. „Az új alkotmány alapelve“, — írta — „az, hogy megóvja a „nemzeti állam. egységes, nemzeti jellegét, mihez jogunk van fajunk túlnyomó nagy többségénél fogva országunkban. Ezt annál inkább meg kell, hogy állapítsuk, mert a kisebbségi szerződések útján hajlandóság mutatkozott e nemzeti jelleg gyöngítésére s ígéretek folytán, melyeket szerencsére nem tartottak meg, Nagyromániának egy új és szerencsétlen osztrák-magyar monarchiává való átalakítására. Ez nem zárja ki, hogy más nyelvű állampolgárok ne folytathassanak bizonyos feltételek mellett életet államunkban ... Ezt megengedhetjük, nemcsak azért, mert a kisebbségeket nyelvük, kultúrájuk, érdekeik elválasztják tőlünk, hanem azért is, mert a román nép bebizonyította faji ellenálló és magába olvasztó tehetségét.“

Ez semmiesetre sem a kisebbségi szerződések védelme, hanem az asszimiláció bejelentése volt s ezt szolgálta következetesen az elmúlt huszonkét év kisebbségi politikája, közoktatási és egyházi politika, névanalízis és kultúrzóna, nyelvvizsga és román faji védelem, földreform és gazdasági politika.

E pusztító, elnemzetietlenítő kisebbségi politika ellen a népszövetség nem nyújtott védelmet. Nemcsak a népszövetség közismert részrehajlása és haszontalansága miatt, hanem azért sem, mert Románia a népszövetségi ellenőrzést és garanciát az első pillanattól kezdve semmibe sem vette. Még meg sem száradt a kisebbségi szerződésen a román delegátus aláírása, mikor ugyanabban a hónapban, 1919 decemberében Bratianu kijelentette, hogy

„Románia nem fogadhatja el a kisebbségi szerződést, mely külföldi ellenőrzést teremt s jogot adva némelyik állampolgárunknak, hogy saját államunk ellen idegen államok védelméhez forduljon, minket alárendelt nemzetközi helyzetbe hoz, ami összeférhetetlen állami méltóságunkkal,“

A valóságban mindezzel, állami szuverenitás korlátozásával, nemzetközi ellenőrzéssel hamar megbékélt Románia, mikor észrevette, hogy mindez nem komoly, nem szükséges komolyan venni a népszövetséget. „Hol van a nagy veszedelem“ — kérdezte már két év múlva, 1921 júliusában az egyik lap, a Luptatorul —, „amitől elébb annyira féltünk? A kisebbségi szerződés nincs végrehajtva, nem veszi figyelembe senki s nem törődik vele senki. Az első időben a kormányok, melyeket elfogadásukra kényszerítettek, aggódtak, senki sem tudta mi fog történni... Naiv lelkek, akik azt hitték, hogy a népszövetség alkalmatlan lesz nekik. Ha tudták volna, hogy se realitása, se hatalma nem lesz s az emberiség közönyös és nemtörődő, nem ijedtek volna meg s habozás nélkül aláírták volna a szerződést. Ali a jelentőségük? Melyik államban mernek az elégedetlen kisebbségek panaszolni a népszövetség előtt vagy kérni védelmet? Ha akárki megpróbálná, akár saját nevében, akár mint egy ügy tanúja, nyugodtan vehetné kezébe a vándorbotot, vagy megcsinálhatná testamentumát.“

S a román politika még ezen túl is talált kibúvót a népszövetséggel szemben.

A magyarok — ők lévén a naivak — adtak be hol ezért, hol azért petíciót a népszövetséghez, mely rendszerint a kormánynak adott igazat. Ha megtörtént, mint például a csíki magánjavak ügyében, hogy a népszövetség legalább részben a kérelmezők mellett döntött, a kormány akkor sem jött zavarba: egyszerűen nem hajtotta végre az ítéletet. S akkor miféle instanciához fordulhattak a székelyek?

Ilyen felfogás és magatartás mellett mindegy volt, bármilyen párti kormány, liberális, averescanus vagy parasztpárti, regáti vagy erdélyi volt az országban, akadálytalanul és szakadatlanul folyt a kisebbségek elnyomása, a magyarság pusztítása. Folyt egészen addig, míg akuttá vált a szudétánémet és a lengyelországi németek kérdése s kiderült, hogy van egy hatalmas állam, mely nagyon komolyan veszi kisebbségeinek szenvedését. Akkor, 1938 nyarán, megszeppent a román kormány, egy kisebbségi státútumnak csúfolt minisztertanácsi jegyzőkönyvet szerkesztett és kisebbségi főkormánybiztost nevezett ki. Azt hitte, hogy ezzel jóvátette húsz év bűnös politikáját. A kormánybiztos, Silviu Dragomir mentegetőzött, hogy két évtized alatt nem jutott hozzá a román törvényhozás, hogy egy harminc paragrafusból álló törvényt hozzon a kisebbségekről, akkor, amikor nem volt Európában állam, mely olyan kitarással gyártotta volna a törvényeket, mint a román törvényhozás. Mindenestre, kisebbségi státútumával elkésett s valójában a végrehajtásával sem sietett. Az európai események pedig nem álltak meg, rohantak feltartóztathatatlanul előre s a háttérben, mint nyomasztó lidércek, ott sötétlettek a nem teljesített kisebbségi szerződési kötelezettségek.

Mindaz, amit fennebb leírtam, mutatja, hogy egy olyan állam, mint Románia, nem lehetett kívánatos hazája az erdélyi magyar kisebbségnek. De jól szemügyre véve Románia utolsó száz éves történetét, látjuk, hogy itt is, ott is felbukkannak jelenségek s azt mutatják, hogy magában a román népben sem élt általánosan és intenzíven az egységre való törekvés. A két fejedelemség egyesülését, mint Iorga kimutatta, nem a tömegek, a bojárok, a középosztály vagy Cuza fejedelem készítette elő a múlt század közepe táján, hanem egypár illuzionista az értelmiségi osztályból, a párizsi száműzöttek, a két Brătianu, Rossetti, Golesti s Moldova csak erős ellenkezés után egyesült Valachiával.

Nemzetiségi politikájában az erdélyi románság is ingadozott. Semmiestre sem haladt egyenesen előre az irredentizmus útján a regáttal való unió felé, mindig ott volt a félelem a regáti légkörtől, politikai erkölcsötől. A komoly román elemek mozgalma nem a királysággal való egyesülést akarták megvalósítani, hanem federalizmust az osztrák-magyar monarchia

keretében. Ez volt Popovici Aurél hírhedt könyvének, a „Nagy Ausztria Egyesült Államainak“ terve s eféle gondolt a világháború előtt és alatt Aurel Ónéiul, bukovinai reichsrati képviselő és a később véresszájú ententeszítóvá vedlett regáti Filipescu. A világháborút megelőzően az erdélyi románság is Ferenc Ferdinándban kereste megváltóját, aki bizonyosan nem Erdély és a regát úniójával akarta megoldani az oláh kérdést.

Az erdélyi románság vezetőinek nagy része húzódozott az egyesülestől. A magyar politikai és társadalmi életben élve életüket, aggódva nézték a királyságbeli közéleti légkörre, politikai korrupcióra. Az erdélyi román intelligenciát politikai érdeklődése s a görög katolikus egyház tagjait vallási kötelékei a nyugathoz, Budapesthez, Bécshez és Rómához csatolták. Az orthodoxok kifütyülték Radu Demeter püspököt, mikor a világháború előtt Bukarestben járt. A köznép, a román paraszt helyzete is jobb volt Erdélyben, mint a regátban. Nem volt csoda, ha az erdélyi irredentizmus felszínes volt \$ az intelligenciának, pópáknak és ügyvédeknek is csak kis részét tudta meghódítani.

A királysággal szemben való tartózkodás nyilatkozott meg Gyulafehérvárott 1918 decemberében, mikor kimondták az úniót, de Erdély számára autonómiát kötöttek ki. Erejük, persze, nem volt ahhoz, hogy a regáti erőszakosan nivelláló, központosító törekvéseinek ellen tudtak volna állani s a bukaresti centralizmus rövidesen véget vetett az önkormányzatnak és beolvastotta Erdélyt.

De Erdély és a regát ellentéte ezzel nem szűnt meg, élt tovább az erdélyi románságnak abban a lelkiállapotában, mit az elkövetkező húsz év alatt regionalizmusnak neveztek, s amit Maniu úgy fejezett ki, hogy „nem lehet, hogy Erdély belenyugodjék abba, hogy önkormányzatát, melyhez a románságot minden tradíciója köti \$ melyhez minden kívánságuk teljesítésének lehetősége fűződik, elvegyék.“ Azt persze nem mondták, hogy ez az autonómia, melyhez őket „minden tradíciójuk kötötte“ s amely „minden kívánságukat kielégítette“ a magyar uralom alatt volt meg. De illusztrálja annak a tézisnek egy része, miről e sorok szólnak, azt, hogy a román királyság nem volt az az állam, mely nyugati kultúrához szokott népet, legyen az magyar vagy román, magához csábíthatott és magához bírt volna fűzni. A román királyság csakugyan nem álló csillag, mely bolygókat tudna magához láncolni.

A világháború létrehozta „Nagyromániát“, de naggyá csak számokban, négyzetkilométerekben és lakosságban lett. Alapjául megmaradt egy halom valótlan, dákoromán elmélet, egységes nemzeti állam; megmaradt az a változtathatatlan tény, hogy légköre, múltja, politikai és közéleti erkölcsi miatt az egyesülés nem kellett a magyar, osztrák és orosz uralom alatt élt népeknek, sem magyarnak, sem románnak s a nemzetiségekkel szemben az a kiengesztelődés, melyet Clemenceau remélt, nem jöhetett létre.

Június végén az oroszok bevonultak Beszarábiába és Bukovinába s szeptemberben a magyar honvédek Erdélybe. „Nagyromániának“ vége, a nagyhatalmi képződés elmúlt, az oláh nagyköveté letették címüket. De ha azon a területen, melyet a román királyság az első világháború előtt elfoglalt, megvalósul az, amit a realitásokkal, úgy látszik, számolni tudó országvezér, Antonescu tábornok, az ifjú királyhoz intézett beszédében az ország céljául kitűzött, ha sikerül „a román népnek erkölcsi felemelése abból a posványból, melybe oly sok éve, hogy belesüllyedt“ és „egyesülése egy gondolatban, a becsület, a munka és az igazságosság gondolatában“ — akkor Románia tiszteletreméltó és becsült állam lesz, inkább mint volt a múltban, mikor még „nagy“ volt.